

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه یزد

دانشکده زبان و ادبیات عربی

پایان‌نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

زبان و ادبیات عرب

نقد و بررسی دیدگاه‌های علمای

بلاغت درباره استعاره

استاد راهنما:

دکتر وصال میمندی

استاد مشاور:

دکتر رضا افخمی عقدا

پژوهش و نگارش:

مریم آقاعمدی

اسفند ۹۰

تقدیم به پدر و مادر مهربانم

که برکت وجودشان، همواره روشنی بخش زندگانی‌م بوده است.

«منت خدای را عزوجل که طاعتش موجب قربت است و به شکر اندرش فرید نعمت».

به رسم ادب از زحمات بی‌شائبه‌ی استاد فرزانه، جناب آقای دکتر میمندی که نه‌تنها در

تاریک‌دل‌م را با فروغ‌دانایی روشن ساخت شکر می‌نمایم، همچنین از راه‌نمایی‌های دلسوزانه‌ی

جناب آقای دکتر انجمنی صمیمانه سپاسگزارم.

چکیده

صور خیال، ابزاری است که ادیب برای انتقال مفاهیم و تصورات خود به دیگران از آن بهره می‌گیرد. کاربرد این صور در کلام، زیبایی شایان توجهی داشته و کلام ساده و معمول را به درجه‌ی ظرافت و ماندگاری می‌رساند.

استعاره یکی از مهم‌ترین صور خیال است که پیوندی ناگسستنی با دیگر فنون بیانی دارد؛ این فن از یک سو با تشبیه و از سوی دیگر با مجاز و کنایه مرتبط است. دیدگاه‌های متفاوت ارباب فن در این زمینه، نشان می‌دهد که در حوزه‌ی معنایی استعاره متزلزل بوده‌اند. این عدم یکسانی آراء بیش از آن که ناشی از پریشانی تعاریف باشد، ثمره‌ی دقت و تنوع نظر قدما در مفهوم استعاره است.

در این پژوهش سعی شده ضمن بررسی و نقد تعاریف استعاره و بیان اقسام آن - اعم از مصرّحه، مکنیه، تخیلیه و تمثیلیه و . . . - ارتباط آن با دیگر فنون بیان واکاوی شده و آن-گاه، آرای علما در این زمینه مورد کنکاش و نقد و تحلیل قرار گیرد.

کلمات کلیدی: بلاغت، بیان، صور خیال، استعاره

الملخص

الاستعارة هي من أهم الصور البلاغية التي يستخدمها الشعراء للتعبير عن ذاتيتهم و تجربتهم الشعرية و الشعورية و بيان خلجاتهم الروحية؛ حيث لها علاقة تامة مع التشبيه من جانب و ترتبط بالمجاز و الكناية من جانب آخر.

قد تشعبت الآراء حول معنى الاستعارة بين علماء هذا الفن؛ مما يبين مدى الدقة و إمعان النظر و اهتمام علماء البلاغة بالاستعارة مفهوماً و معنىً و ذلك قد جعل المجال ضعفاً و خنقاً للإتيان بمعنى واحد لهذه المفردة و الوصول إلى إجماع و اتفاق في شأنها.

اهتم هذا المسعى بالبحث عن تعاريف الاستعارة و بيان أقسامها و دراسة ارتباطها بالفنون البيانية الأخرى. مروراً إلى المعالجة و التقصي عن

نظريات ذوي الخبرة في هذا المجال، مُقبلاً إلى التّحليل
و مُناقشة آرائهم.

الكلمات الرّئيسية: البلاغة، البيان، الصور
البيانية، الاستعارة

فهرست

عناوین

صفحه

مقدمه

.....

.....

ز.....

فصل اول: مبادی تحقیق

تعریف ۱-۱

..... موضوع

.....

۲.....

سابقه‌ی ۲-۱

..... تحقیق

.....

۲.....

سوالات ۳-۱

..... پژوهشی

.....

۴.....

روش ۴-۱

..... تحقیق

.....

۴.....

فصل دوم: مجثی پیرامون تعریف استعاره و اقسام آن

تعریف ۱-۲

..... استعاره

.....

..... ۶

در ۱-۱-۲ استعاره

..... لغت

.....

..... ۶

در ۲-۱-۲ استعاره

..... اصطلاح

.....

..... ۶

و ۲-۲ تفاوت استعاره

..... دروغ

.....

..... ۶

ارکان ۳-۲

..... استعاره

.....

..... ۷

جامع ۴-۲

..... استعاره

.....
..... ۷

قرینه‌ی ۵-۲

..... استعاره

.....

..... ۸

۶-۲ تقسیم استعاره به اعتبار ذکر

..... طرفین

..... ۹

۷-۲ تقسیم استعاره به اعتبار

..... واقع

..... ۱۰

۸-۲ تقسیم استعاره به اعتبار اجتماع

..... طرفین

..... ۱۱

۱-۸-۲ استعاره‌ی تهکمه و

..... تلیحیه

..... ۱۱

۲-۸-۲ تفاوت تهکمه و

..... تلیحیه

..... ۱۲

۹-۲ تقسیم استعاره به اعتبار مناسبات دو

..... طرف

..... ۱۲

۱۰-۲ تقسیم استعاره به اعتبار لفظ
مستعار.....

۱۵.....

۱۱-۲ تقسیم استعاره به اعتبار ابتذال و غرابت
جامع.....

۲۰.....

۱۲-۲ تقسیم استعاره به اعتبار جامع و
طرفین.....

۲۲.....

۱۳-۲ تقسیم استعاره به اعتبار افراد و
ترکیب.....

۲۳.....

۱-۱۳-۲ تفاوت استعاره‌ی تمثیلیه و تشبیه
تمثیل.....

۲۵.....

۲-۱۳-۲ اجتماع استعاره‌ی تمثیلیه و
مَثَل.....

۲۵.....

۱۴-۲ یادداشت-

.....ها

.....

۲۶.....

فصل سوم: ارتباط استعاره با دیگر فنون بیان

۱-۳ پیوند استعاره با فنون

بیان.....

۳۲.....

۱-۱-۳

تشبیه.....

.....

۳۲.....

۱-۱-۱-۳ پیوند استعاره و

تشبیه.....

۳۲.....

۲-۱-۱-۳ تفاوت استعاره و

تشبیه.....

۳۲.....

۱-۲-۱-۱-۳ تفاوت در

شکل.....

۳۳.....

۲-۲-۱-۱-۳ تفاوت در

معنا.....

۳۳.....

۳-۲-۱-۱-۳ تفاوت در کار-

برد.....

۳۵.....

۳-۱-۱-۳ آوردگاه استعاره و

تشبیه.....

۳۵.....

۳-۱-۱-۳ «زیدُ أسدُ»؛ استعاره یا

تشبیه؟.....

۳۵.....

۳-۱-۱-۳ تشبیه در «زیدُ

أسدُ».....

۳۶.....

۳-۱-۱-۳ استعاره در «زیدُ

أسدُ».....

۳۸.....

۳-۱-۱-۳ جمع بین استعاره و تشبیه در «زید

أسدُ».....

۳۹...

۳-۱-۱-۳ نقد و تحلیل آرای علما درباره‌ی

استعاره در «زیدُ أسدُ».....

۳-۱-۱-۳ استعاره‌های تشبیه-

نما.....

۴۱.....

۳-۱-۱-۳ حدّ وسط بین استعاره و

تشبیه.....

۴۲.....

و استعاره اجتماع ۴-۳-۱-۱-۳

تشبیه.....

۴۳.....

۲-۱-۳

مجاز.....

.....

۴۴.....

استعاره پیوند ۱-۲-۱-۳

ومجاز.....

۴۴.....

مجاز و تفاوت استعاره ۲-۲-۱-۳

مرسل.....

۴۴.....

یا لغوی مجاز استعاره؛ ۳-۲-۱-۳

عقلی؟.....

۴۵.....

و استعاره اجتماع ۴-۲-۱-۳

مجاز.....

۴۷.....

مجاز و استعاره اجتماع ۱-۴-۲-۱-۳

مرسل.....

۴۷.....

۳-۱-۲-۴-۲ اجتماع استعاره و مجاز

عقلی.....

..... ۴۸

۳-۱-۳

کنایه.....

.....

..... ۴۹

۳-۱-۳-۱ ارتباط استعاره و کنایه

.....

..... ۴۹

۳-۱-۳-۲ کنایه؛ حقیقت یا

مجاز؟.....

..... ۴۹

۳-۱-۳-۲-۱ آراء علماء پیرامون وقوع مجاز در

کنایه.....

..... ۴۹

۳-۱-۳-۲-۲ آراء علماء پیرامون تفاوت کنایه با مجاز

و

..... ۵۱

۳-۱-۳-۲-۳ نقد و تحلیل آراء

پیشین.....

..... ۵۲

۳-۱-۳ دیدگاه ابن اثیر درباره‌ی رابطه‌ی استعاره
و کنایه

۵۴.....

۳-۱-۴ اجتماع فنون

بیانی.....

.....

۵۶..

۳-۱-۵ یادداشت-ها

.....

.....

۵۸.....

فصل چهارم: سیری در اختلاف آرای علمای بلاغت
پیرامون استعاره

۴-۱ اختلاف در تعریف

استعاره.....

۶۲.....

۴-۲ استعاره بین بیان، بدیع و

معانی.....

۶۵.....

۴-۳ اختلاف در استعاره‌ی

مکنیه.....

۶۶.....

۱-۳-۴ آراء علما پیرامون استعاره ی
مکنیه

۶۶

۱-۱-۳-۴ مذهب قدما (علمای پیش از
سکاکی)

۶۶

دیدگاه
زمخشری ۱-۱-۱-۳-۴
.....

۶۶

دیدگاه عبد
القاهر ۲-۱-۱-۳-۴
.....

۶۷

مذهب
سکاکی ۲-۱-۳-۴
.....

.....

۶۸ ..

خطیب مذهب
قزوینی ۳-۱-۳-۴
.....

۶۹

عصام مذهب
الدین ۴-۱-۳-۴
.....

۷۰

۲-۳-۴ مکنیه بین مکنیبه و مکنی-

..... عنه

..... ۷۰

۳-۳-۴ مکنیه؛ مفرد یا

..... مرکب؟

..... ۷۲

۴-۳-۴ دیدگاه ناقدان معاصر پیرامون

..... مکنیه

..... ۷۳

۴-۴ اختلاف در استعاره‌ی

..... تخیلیه

..... ۷۳

۱-۴-۴ دیدگاه

..... جمهور

.....

..... ۷۴

۲-۴-۴ دیدگاه

..... زمخشری

.....

..... ۷۴

۳-۴-۴ دیدگاه

..... سکاکی

.....

..... ۷۵

۵-۴ تلازم مکنیه و تخیلیه از نظر سکاکی و آراء
..... علما

..... ۷۶

۶-۴ مجاز عقلی از دیدگاه
..... سکاکی

..... ۷۷

۷-۴

..... تشخیص

.....

..... ۷۸

۸-۴ بحث پیرامون استعاره‌ی

..... تبعیه

..... ۸۱

۱-۸-۴ دیدگاه

..... سکاکی

.....

..... ۸۱

۲-۸-۴ استعاره‌ی تبعیه در مکنیه و

..... تمثلیه

..... ۸۲

۳-۸-۴ «أُولَئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ» تبعیه یا تبعیه‌ی

..... تمثلیه؟

..... ۸۲

۴-۸-۴ استعاره‌ی تبعیه در ضمائر و اسماء
اشاره

۸۳.....

۵-۸-۴ ناقدان معاصر و استعاره‌ی
تبعیه

۸۴.....

۶-۸-۴ بحث در متعلق معانی
حروف.....

۸۸.....

۷-۸-۴ شاهی از قرآن در کشاکش آرای علمای
بلاغت.....

۸۹.....

۸-۸-۴ نمونه‌هایی از استعاره‌ی حروف در قرآن
کریم.....

۹۱.....

۹-۴ بلاغت
استعاره

.....

۹۲.....

۱-۹-۴ اغراض
استعاره

.....

۹۳.....